

SZEMLE

Treasures of Knowledge: An Inventory of the Ottoman Palace Library (1502/03–1503/04), Vol. I, Essays, Vol. II, Transliteration and Facsimile „Register of Books” (Kitāb al-kutub, MTA Könyvtára, Keleti Gyűjtemény, MS Török F. 59), ed. by Gülru Necipoğlu, Cemal Kafadar, Corell H. Fleischer, Leiden–Boston, Brill, 2019 (Studies and Sources in Islamic Art and Architecture, Supplements to Muqarnas, XIV/I–II.), 1080, 242. 368 p.

Bizonyára több diszciplína tudja elmondani ennek a könyvnek a megjelenése kapcsán, hogy „történelmi pillanat”. A török művelődéstörténet, különféle keleti nyelvi filológiák, és persze a könyv- és könyvtártörténész közösség is. A közel 1700 oldalas ’opus magnum’ ismertetése tehát sokrétű feladat, jelen sorok írója is csak könyvtáros művelődéstörténészként ünnepli a kiadást. Ezen kívül, mint a most kiadott kézirat eredetijét őrző könyvtár vezetője is elégedett lehetek, hiszen a közgyűjtemények számára a legfontosabb, hogy az általuk megőrzött dokumentumok minél többször, minél több szakember által elemezve kerüljenek napvilágra, értékelve és felértékelve gyűjteményük egyes darabjait.

Olyan jelentőségű ez a könyvjegyzék, mintha valaki most megtalálná Hunyadi Mátyás könyvtárának, a *Bibliotheca Corvinának* a katalógusát. II. Mehmet (1444–1446 és 1451–1481) és II. Bajazid (1481–1512) szultánok úgynevezett belső könyvtárának összeírása a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának nyilvántartásaiban régóta ismert volt, az első tudományos elemzés erről a kézíratról azonban csak 1988-ban jelent meg a könyvtártörténész İsmail E. Ürünsal írásaként, aki a könyvtárban őrzött kéziratok leírásának módját elemezte, illetve a jegyzéknek a török katalógustörténetben elfoglalt helyét jelölte ki későbbi tanulmányaiban, könyvében (1992, 2000, 2008, 2016). A magyar keletkutatás szakemberei közül Maróth Miklós írt alapos elemzést, immár a könyvtár tartalmi kérdéseire koncentrálna 2003-ban. Tanulmánya hívta fel igazán a figyelmet a Budapesten őrzött kézíratra. Az ezt követő időszak kutatástörténete egyben egy nagy jelentőségű könyvtár katalógusa kiadásának a módszertani útmutatója is. A Harvard University kutatási programjába (*Aga Khan Program for Islamic Architecture*) illesztve valódi nemzetközi együttműködés alakult ki azért, hogy a török könyvtárosok, illetve a világ keleti gyűjteményeiben dolgozó szakemberek háttér munkájával létrejöhessen ez a egyszerű kiadvány. Könyvtárosként kiemelném ezen utóbbi csoport jelentőségét, hiszen egy, a világban szétszóródott gyűjtemény egyes darabjainak felkutatása, vagy éppen egy, csak a katalógusban szereplő szerző és/vagy szöveg említésének azonosítása a 21. században magányos harcosként még a mindenható internet segítségével sem lehetséges. Legalább is az eredmény lassabban mutatkozik meg, és nagyobb a hibák elkövetésének lehetősége. A munka így is évtizedeket vett igénybe. A Harvard University intézete 2008-ban kért és kapott másolatot a katalógusról, 2014-ben tartottak egy komolyabb elemző konferenciát, és a könyv 2019 végén jelent meg. Közben a magyarországi érdeklődés is állandó maradt a kézirat iránt, az Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete és az MTA Könyvtára közösen 2015-ben tervezte kiadni a dokumentum hasonmását átírással, az egyes tételek azonosításával, és egy nagyobb tanulmánykötetet.

A munkák elhúzódnak, 2018-ben 2016-os dátummal megjelent egy könyvformájú fotó a kéziratról Maróth Miklós féloldalas előszavával. A többi munka folyamatban van, jelezve, hogy egy tartalmas mű nem hároméves pályázati periódusban készül el, ahogy a humán kutatásokat támogató pénzügyi és államigazgatási szervezetek gondolják. A most ismertetendő kötet ezeket a munkákat alapvetően segíti, és jelentős részben tehermentesíti az egyezer oldalnál több szakirodalmi szövegével.

Egy a keleti tudományokon kívülálló könyvtártörténész talán naiv feltételezése, hogy az oszmán uralkodók közt is voltak olyanok, akik törekedtek az ismert világra vonatkozó ismeretek teljességének összegyűjtésével. Ahogy ezt több, a nyugati keresztény kultúrkörben uralkodó király, vagy éppen pápa is ambicionálta. Kötetünk a „tudás kincsesládá” címet viseli, ahogy a könyvtárakat sokan nevezték a történelem során. A másik közkedvelt elnevezés a „bölcesség fegyvertára” volt. Houati Touati a nem muszlim olvasóknak ezzel a címmel foglalta össze az iszlám könyvtárak történetét (*L'armoire à sagesse, Bibliothèques et collections en Islam*, Paris, Flammarion, Aubier, 2003). Pontosan olyan, a könyvtárakkal kapcsolatos fő gondolati elemeket mutat be, amelyeket a nyugati keresztény könyvtártörténetek is kiemelnek. A túl sok összegyűjtött, ám nem olvasott, nem használt könyv a bölcesség éjszakája, a mennyiség érdeklí a gyűjtőt, nem a tartalom (al-Jāhiz [776–868], *Kitāb al-Hayawān*, I, 61; al-Mas'ūdī [896–956], *Prairies d'Or*, II, 374). Bagdadban a perzsa Ibn Abi Tahir Tayfur (819–893), könyvtáros, író kezdeményezte egy „világ” bio-bibliográfia megteremtését „szerzők könyve” címen, hasonlóan Ibn al-Nadīm (†995/998) bagdadi bibliográfus is (*Kitāb al-Fihrist* – Könyvek katalógusa). A könyvtárakkal, könyvhasználattal kapcsolatos jelenségek tehát közősek a különféle kulturális csoportoknál, ezért élhet előfeltevéssel az amatőr a 15. századra nézve is. Ahogy az arab tudás nyugat-európai megjelenésében is cezúrának számít a 13. századot követő időszak, így a könyvtárak történetében sem meglepő az, hogy nem lehet mechanikus módon egymással hasonló (nyugati keresztény és muszlim) jelenségekkel számolni. Így például amikor II. Bajazid könyvtárának katalógusában görög, más keleti keresztény, vagy éppen latin kódexeket keresünk, családokozunk kell. Nem jelenti ez azt, hogy a könyvtárat magát nem enciklopédikusnak szánták, és azt sem, hogy a szultáni palotában nem voltak ilyen könyvek, de a könyvek összeírása a belső könyvtárra, vagyis a szultáni lakosztályban elhelyezett bibliotékára vonatkozik. A kötet szerkesztője, Güllü Necipoğlu terjedelmes írásban elemzi ebből a szempontból a palota építéstörténetét, a könyvtár kialakítását, és a könyvek elhelyezését (*The spacial organization of knowledge...*). Maga a gyűjtemény a kortárs – Isztambultól nyugatibb – bibliotékák méltó, egyenrangú párja. V. Sixtus pápa, a burgundiai hercegek, Lorenzo Medici, Hunyadi Mátyás könyvtárához hasonlítható, és mindenképpen jelentősebb, mint VII. Henrik angol, vagy akár XI. Lajos és VIII. Károly francia királyoké. Hogy csak a kortárs, közel kortárs bibliofil uralkodók közül említsék néhányat.

Két írás is részletesen foglalkozik azzal a fordulattal, amely II. Bajazid uralkodása alatt és után – I. Szelim (1512–1520) hatalomra kerülésével – az Oszmán Birodalomban lezajlott a nem muszlim kultúrával, azok képviselőivel kapcsolatosan. Cemal Kafadar a trónra lépésre várakozó Bajazid amasyai udvarát mutatja be, és könyvtárosát, Hayrüdđin Hizir 'Atufit (*Between Amasya and Istanbul...*). A könyvtáros tevékenységének részletezése kínál alkalmat a szerzőnek arra, hogy ennek gyűjteményszervezési módszeréről, illetve egyetemes látóköréről és 'universalitas'-ambíciójáról is írjon. Az elvekről egyébként 'Atufinak a katalógushoz írt török és arab nyelvű előszavaiból is tájékozódhatunk (ezeket az első kötet IV. és V. appendixeként angolul is kiadták). Külön értéke ennek a tanulmánynak, hogy felsorolja a szultáni könyvtár, illetve a jelesebb oszmán gyűjtemények napjainkig ismertté vált összeírásait, illetve bemutatja az ezen inventáriumokból megismerhető könyvtár elrendezési gyakorlatokat.

A tanulmánykötet első nagyobb fejezetének (*Overview and significance of the Palace Library inventory*) harmadik tanulmánya már bemutatja azt a fordulatot, amely az oszmán társadalmi elit kulturális és tudományos szemléletében következett be lényegében már II. Mehmed halálától kezdve, végérvényesen pedig II. Bajazid halálával. A magyar történelemben jártasabb olvasóknak jel-

zem, hogy ez hasonló jellegű lehetett, mint Erdély történetében az 1594-es évhez vezető folyamat, amikor egy katonai megoldásokban hívó csoport végül kivégeztette az értelmiségi politikai elitet (majd értelmetlen háborúkba, és végül pusztulásba sodorta az országot). Cornell H- Fleischer éppen azt a történetet mutatja be, miként nem maradhatott az Amasyából Isztambulba költözött, szultánná lett Bajazid (mondjuk) értelmiségi, és ennek a hatalom-megtartási technikának milyen könyvtártörténeti vonzatai lettek. Miként kerültek el apja görög kódexei a belső palotából, egy másik tároló helyre, és persze miként alakult át az udvar értelmisége (*Learning and sovereignty...*), kulturális és tudományos arcolata.

A külön megemlített három tanulmányt összefoglalóan mondhatjuk könyvtártörténeti írásnak, ezeket követi egy újabb fejezetben (*The Palace Library as a collection and the book arts*) másik három tanulmány, és ez már par excellence könyvtörténet. Igaz, a harmadik, Judith Pfeiffer írása, már jelentős részben tartalmi kérdésekről szól, de jelzi, hogy egy korabeli könyvjegyzék miként tanít bennünket a kortárs irodalmi kánon megismerésére (*Bayezid II, and the early sixteenth-century ottoman literary canon*). Az első kettő tanulmány a ma, a Topkapi Palota Múzeum Könyvtárában kézbe vehető, (Zeynep Atbaş), illetve az 'Atufi összeírásában szereplő illusztrált kéziratok művészettörténeti elemzését (Zeren Tanindi) foglalja magában. Ezzel együtt megismerjük a könyvek korábbi tulajdonosait, későbbi használóit, illetve Bayazid és az egyéb possessorok tulajdonjegyeit is.

Az ezeket az írásokat követő fejezet (*Book titles and their disciplines...*) 22 tanulmány a könyvtár tartalmi összetételét elemzi, külön-külön foglalkozva az egyes tudományterületekkel. Korán-elemzések, teológia, jog és jogi iskolák, filozófia, logika, külön az erkölcs, és ezzel összefüggésben – boldog idők, amikor még volt összefüggés – a politikaelmélet. Külön kerülnek az uralkodók nevelésének szempontrendszerét taglaló művek (egyfajta fejedelem tükrök). Természetesen jelentős számban voltak orvostudományi szövegek, illetve a hétköznapi medicinát szolgáló gyógynövényekről, a bevett gyógyítási gyakorlatokról szóló munkák. Ezen túlmenően a flóra és a fauna tudományos leírásai, ezen tudományok alkalmazott része, vagyis a gazdálkodásra (mezőgazdaság) vonatkozó könyvek, de nem hiányzik az okkultizmus sem. Jelentős számú a szépirodalmi szöveg, ezekről több tanulmány számol be, a török, a perzsa és az arab irodalmi filológia – főként szöveg-, és hatástörténet – szemszögéből. A természettudományok a természet bemutatásán túlmenően is jelen vannak, csillagászat, földrajz, de olyan alkalmazott ismeret jelleggel is, mint az aritmetika, geometria, optika és a különféle szerkezetek. A tanulmányok tartalmi sokfélesége jelzi, hogy igazi interdiszciplináris együttműködésben készült el a kötetnek a szultán gyűjteményének tematikus elemzése.

Az első kötet függelékeiből kettőt már idéztem, azokon túlmenően külön jegyzékben tüntetik fel a szerzők a korabeli katalóguson szereplő, ma a Topkapi Palota Múzeum Könyvtárában megőrzött, illetve külön az onnan elkerült, más bibliotékákban fellelhető kéziratokat.

MONOK ISTVÁN

***Veits Marchtallers Beschreibung Ungarischer Sachen von A(nno) 1588. – Veit Marchthaler magyar dolgainak leírása az 1588. évtől*, Fordította, sajtó alá rendezte és bevezette Németh S. Katalin. Budapest, MTA Könyvtár és Információs Központ – Nemzetközi Magyarástudományi Társaság, 2020. 208 p.**

Veit Marchthaler nem közismert szerző, a német útleírásokkal foglalkozó szakirodalom sem szentel neki sok figyelmet. Az Ulmból származó Marchthaler (ezen a keresztnéven családjában a második) 1564 és 1641 között élt. Pontos adatokkal életére vonatkozóan a 17. század kezdetétől rendelkezünk, amikor is 1600 tavaszán utazásait követően hazatért Ulmba, ahol a városi tanács